

PETROVICS ISTVÁN
AZZONFOLUA ALIO NOMINE FELZEGED

Még a Szeged történetét kevésbé ismerők előtt is köztudott az a tény, hogy a város a középkor során hosszú ideig nem alkotott szerves, összefüggő egészet, hanem több önálló, viszonylag jól körülhatárolható, autonómiával rendelkező településből állt.¹ Ezek a XIV—XV. századi oklevelekben Alsó-Szeged,² Alszeged;³ Felső-vásár,⁴ Felső-Sziget,⁵ Felszeged;⁶ valamint a pusztán Szeged⁷ néven szerepeltek. Emléküket mai szegedi városrészek, Alsó- és Felsőváros nevei őrzik. Nem könnyű megválaszolni azt az elmondottakból önkéntelenül felvetődő kérdést, hogy Szeged jogi és közigazgatási egységesülése mikor történhetett. Ehelyütt ezt nem is tekintjük feladatunknak, s csak arra utalunk, hogy a kutatók eddigi vélekedése szerint ez minden bizonnyal a XV. század második felében következhetett be.⁸ Még izgalmasabb, s még bonyolultabb az említett települések kialakulásának problémája. Jelen munkánkban ezek egyikének, Felszeged létrejöttének körülményeit próbáljuk megvilágítani egy, a várostörténet szempontjából eddig még nem hasznosított oklevél segítségével.

Felszeged nevével a XIV. század elején találkozunk először az írott forrásanyagban. Egy 1327—1330 között keletkezett oklevél tesz említést a szegedi felső vásárról (in superiori foro de Zeged),⁹ ahol István alvárnagy négy jobbágyot fogott el. E vásárral bíró településnek minden bizonnyal jóval korábban kellett kialakulnia, bár ezt a kutatók mindaddig konkrét bizonyítékokkal nem tudták igazolni. 1327—1330-at követően Felszeged egy évszázad múlva bukkan fel ismét írott emlékeinkben.¹⁰ A most tárgyalandó oklevél segítségével nemcsak az 1330—1431 közti időszak eseményeit követhetjük nyomon, hanem fontos információkat szerezhetünk az 1330 előtti évekre nézve is.

Zsigmond király 1405. június 14-én kelt oklevelében Asszonyfalva más néven Felszeged (*Azzonfolua alio nomine Felzeged*) polgárait, hospeseit és lakóit, továbbá áruikat és más javaikat az ország egész területén, akár szárazon, akár vizen szállítják

¹ VARGA FERENC: Szeged város története. Szeged 1877. 122.; REIZNER JÁNOS: Szeged története. I—IV. Szeged 1899—1900. I. 40, 56.; BÁLINT SÁNDOR: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete. I. rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1974/75—2. (továbbiakban: BÁLINT: A szögedi nemzet. I.) 59—60, 84—85.

² civitatis de Zeged inferiori. REIZNER: i. m. IV. 4.

³ hospites de Alzegedino. REIZNER: i. m. IV. 28.

⁴ in superiori foro de Zeged. PETROVICS ISTVÁN: Oklevelek Szeged középkori történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. LXVI. Szeged 1979. 62.

⁵ Zegediensem ad locum scilicet Felsewzygeth. REIZNER: i. m. IV. 32.

⁶ Felzeged. Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (továbbiakban: DL.) 90 553.

⁷ Pl.: civitatis nostre Zegedyensis. REIZNER: i. m. IV. 20.

⁸ REIZNER: i. m. I. 57.; BÁLINT: A szögedi nemzet. I. 60.

⁹ PETROVICS: i. m. 62.

¹⁰ REIZNER: i. m. IV. 31—32.

azokat, mentesíti a bárki számára szóló bármínemű adó fizetésétől. Egyszermind megtiltja a királyi és más vámszedőknek, hogy útjukban háborgassák őket.¹¹

Mellőzve az oklevélben fellelhető lényeges, a gazdasági és társadalmi életről tájékoztató adatok elemzését, most a szempontunkból fontosabb *Azzonfolua alio nomine Felzeged* elnevezés értelmezését kíséreljük meg. Ehhez azonban névtani vizsgálódások szükségesek. A középkori diplomákban nagyon sok példát találhatunk a települések ilyenfajta, úgynevezett alternatív elnevezésére. Helyneveink szinte valamennyi típusában előfordulnak, s keletkezésük idejét tekintve is rendkívül változatos képet mutatnak.¹² Nem bocsátkozván az efféle alternatív helynévi megnevezések keletkezésének okaival kapcsolatos kérdések tárgyalásába, megállapíthatjuk, hogy a helyneveket leggyakrabban az *aliter, alias* adverbiumokkal, a *seu* kötőszóval, valamint az *alio nomine* és *alio vocabulo* szókapcsolatokkal kötötték össze, s településtörténeti szempontból három jellegzetes fejlődési irányt mutatnak az ilyen névvel ellátott települések.

Az első esetben ugyanazon település nevének megváltozásáról beszélhetünk. A helység korábbi neve mellett feltűnik egy másik elnevezés, s a két név egy ideig vagylagosan szerepel együtt, míg végül a korábbi eltűnik, az utóbbi pedig kizárólagossá válik. Példaként megemlíthető, hogy a mai Győr-Sopron megyében levő Kisfalud 1237-ben tűnik fel a forrásokban Kázmér néven (*terra que Cazmer appellatur*).¹³ Alternatív neveként 1358-ban bukkan fel Kisfalud: *Kazmer alio nomine Kysfalud*.¹⁴ Úgy látszik, a falu kizárólagos nevévé a később felvett Kisfalud vált. 1363-tól már csak ezen a néven szerepel, s napjainkban is így ismert.¹⁵

A második esetben két különálló településről van szó, amelyek az idők múltán összeolvadnak. Gyakori jelenség, hogy az összeolvadás az egyik helység elnéptelenedése során következik be. A fejlődőképesebb falu bekebelezi a másik, pusztulóban levőt. A két helységet jelölő két, egymástól független elnevezés az első fázisban egymással alternatív viszonyba kerül, majd a második fázisban az egyik elnevezés elenyéscsík, a másik pedig kizárólagossá válik. Ilyen helyzettel találkozunk a Békés megyei Mágor és Csolt esetében.¹⁶ Mágor már 1364-ben szerepel az írott forrásanyagban (Magur).¹⁷ Ekkor még Csolt is önálló faluként élt a megyében (villa Cholth).¹⁸ Csolt azonban az ottlakó jobbágyok elvándorlása következtében pusztulásnak indult. Mágor bekebelezte az elenyészőben levő Csoltot, amit egy 1479-ből származó oklevél *Magor alio nomine Cholth*¹⁹ elnevezése bizonyít. A település Mágor néven élt tovább, de a török uralom alatt elpusztult.²⁰ Nyelvi nyoma azonban napjainkig fennmaradt a Mágori domb elnevezésben.

A harmadik fejlődési lehetőséget a következőképpen vázolhatjuk. Egy nagyobb, meghatározott névvel bíró területen kialakul egy önálló, kisebb település. Ennek az

¹¹ DI. 90 553. Az oklevél regesztáját ld. MÁLYUSZ ELEMÉR: Zsigmondkori oklevéltár. II/1. Bp. 1956. 484. (a vizsgálandó helynév itt Azzonfalva alakban).

¹² KRISTÓ GYULA: Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. LV. Szeged 1976. Passim. Az alternatív elnevezésekre lásd még: NÉMETH PÉTER—MEZŐ ANDRÁS: A régi Nyíregyháza. Nyíregyháza 1973. 41—43.

¹³ CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I—III., V. Bp. 1890—1913. III. 615.

¹⁴ Uo. 615.

¹⁵ KRISTÓ: i. m. 87.

¹⁶ T. JUHÁSZ IRÉN—KRISTÓ GYULA: Vésztő a középkorban. Vésztő története. Vésztő 1973. 114.

¹⁷ CSÁNKI: i. m. I. 652.

¹⁸ Uo. 649.

¹⁹ Uo. 652.

²⁰ KARÁCSONYI JÁNOS: Békés vármegye története. II. Gyula 1896. 214—216.

utóbb létrejött kisebb településnek azonban hosszabb ideig bizonytalan az elnevezése. Megjelölésére használják a saját nevét, de ugyanakkor a nagyobb terület elnevezését is. Ezt követően az alternatív név eltűnik, s mindkét település önálló néven szerepel a továbbiakban. Ezt láthatjuk a Zala megyei Apáti — a mai Kisapáti — és Hegymagas esetében.²¹ Az oklevelek 1222-ben említik először a Hegymagason létrejött Apáti falut (villa Apaty in Higmogos).²² Apáti elnevezése azonban hosszú ideig bizonytalan, s még 1413-ban is találkozunk vagylagos névvel: Hegmagas alio nomine Apaty.²³ Az újkorban pedig azt látjuk, hogy mind Hegymagas, mind Apáti önálló településként szerepel.

Annak megállapításához, hogy az *Azzonfolua alio nomine Felzeged* nevű település az említettek közül melyik úton fejlődött, szükségünk van az alternatív elnevezés mindkét tagjának tüzetesebb vizsgálatára.

Először az Asszonyfalva helynévre térjünk rá! A nyelvészet szerint asszony szavunk alá eredetű, s a VIII. század körül kerülhetett át nyelvünkbe. Jelentése 'úrnő, fejedelemasszony'.²⁴ Érdemes összegyűjteni az oklevelekben előforduló, Asszony-előtagot tartalmazó helyneveket, s megnézni, miként tükrözik azok a nyelvészet fenti állítását. Az adatok sorából kihagytuk a Szűz Máriára utaló, Boldogasszony- taggal képzett helyneveket, továbbá a csak újkori (XIX. századi) helynévtárakból ismert — ráadásul ott nem lokalizált — Asszony-taggal képzett földrajzi neveket. Nem törekedtünk a helynevek első előfordulásának következetes feltüntetésére. Adattárunk első részében azokat a megnevezéseket hozzuk, a megyék ábécéjének sorrendjében, amelyeknek latin nyelvű értelmezését nem ismerjük.

1. Arad megye	1238: Assunluka ²⁵
2. Baranya megye	1470: Azzonfalwa ²⁶
3. Bereg megye	1338: Asszonytelke ²⁷
4. Bodrog megye	1307: Azunfalua ²⁸
5. Fehér megye (Erdély)	1177: Ascennepe ²⁹
6. Kolozs megye	1467: Azzonfalwa ³⁰
7. Krassó megye	1389: Azonlaka ³¹
8. Kunság	1462: Azzonzallasa ³²
9. Moson megye	1480: Azzonfalwa ³³
10. Szászföld (Meggyes szék)	1305: Assonfalva ³⁴

²¹ KRISTÓ: i. m. 54.

²² ERDÉLYI LÁSZLÓ: A pannonthalmi Szent-Benedek-rend története. I. Bp. 1902. 656. Az elnevezésből arra következtethetünk, hogy Hegymagas nagyobb terület volt.

²³ CSÁNKI: i. m. III. 59.

²⁴ A magyar nyelv történeti—etimológiai szótára. I. Bp. 1967. 189.

²⁵ GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Bp. 1963. 172—173.

²⁶ CSÁNKI: i. m. II. 469.

²⁷ CSÁNKI: i. m. I. 413.

²⁸ GYÖRFFY: i. m. 707—708.

²⁹ BORSA ISTVÁN: III. Béla 1177. évi könyvalakú privilégiuma az aradi káptalan számára. Levéltári Közlemények. 1962. 216.

³⁰ CSÁNKI: i. m. V. 329.

³¹ CSÁNKI: i. m. II. 98.

³² REIZNER: i. m. IV. 57.

³³ CSÁNKI: i. m. III. 678.

³⁴ Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Von FRANZ ZIMMERMANN und CARL WERNER. I. Hermannstadt 1892. (továbbiakban: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen. I.) 230.

11. Torda megye	1465: Assonfalwa ³⁵
12. Valkó megye	1337: Azonfolua ³⁶
13. Valkó megye	1389: Azzonfalwa ³⁷
14. Valkó megye	1401: Azzonfalwa ³⁸
15. Vas megye	1286: Oschun ³⁹
16. Vas megye	1346: Azzunfalva ⁴⁰
17. Vas megye	1406 körül: Castrum Azzonfoluaura ⁴¹
18. Veszprém megye	1448: Azzonfalwa ⁴²

Adattárunk második részében az olyan Asszony- helyneveket adjuk közre, amelyeknek latin, illetve német nyelvű értelmezésével is rendelkezünk.

1. Bihar megye	1203: de foro Regine ⁴³ 1268: Ahzunwasara ⁴⁴
2. Bodrog megye	1198: pr. doṁc (Praedium Dominae) ⁴⁵ 1440: Azzonfalwa ⁴⁶
3. Hont megye	1240: Forum Regine ⁴⁷ 1500: Fraumark ⁴⁸
4. Győr megye	1235: terra populorum Regine ⁴⁹ 1237—1240: villa Ohsun ⁵⁰
5. Szatmár megye	1329: civitas de rivulo Dominarum ⁵¹ 1391: cives de Asszonypataka ⁵²

A településtörténeti vizsgálódások tehát megerősítik a nyelvészetnek azt az — egyébként szintén jobbra példaanyagra épülő — állítását, hogy asszony szavunk jelentése 'úrnő, fejedelemasszony', s valószínűsíthetjük, hogy Asszony- helyneveink eredetileg királynéi (úrnői) tulajdonú birtokokat jelöltek. Ezek ismeretében feltelezhetjük, hogy az 1405. évi oklevélben szereplő Asszonyfalva is királynéi birtok volt valaha. Más adat is bizonyítja, hogy a középkori Szeged területének egy részét egykor a királynék birtokolták. Ránk maradt ugyanis III. Béla 1193-ban kelt megerősítő levele, amelyben a király felsorolja azokat a birtokokat, amelyeket anyja, Eufrozina királyné a székesfehérvári Szent István johannita egyháznak adományo-

³⁵ CSÁNKI: i. m. V. 692.

³⁶ CSÁNKI: i. m. II. 291.

³⁷ Uo. 291.

³⁸ Uo. 291.

³⁹ Uo. 734.

⁴⁰ Uo. 734.

⁴¹ Uo. 712.

⁴² CSÁNKI: i. m. III. 219.

⁴³ Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen. I. 7.

⁴⁴ GYÖRFFY: i. m. 595. Az oklevél kivonatát lásd: KARÁCSONYI JÁNOS: Oklevélkivonatok a Szentmiklósi és Óvári gróf Pongrác család levéltárából. Történelmi Tár. 1896. 505.

⁴⁵ GYÖRFFY: i. m. 708.

⁴⁶ CSÁNKI: i. m. 142. Csánki Bács megyénél említi.

⁴⁷ BAKÁCS ISTVÁN: Hont vármegye Mohács előtt. Bp. 1971. 50.

⁴⁸ Uo. 51.

⁴⁹ WENZEL GUSZTÁV: Árpád-kori új okmánytár. II. Bp. 1861. 35.

⁵⁰ ERDÉLYI: i. m. I. 775.

⁵¹ CSÁNKI: i. m. I. 467.; MAKSAI FERENC: A középkori Szatmár megye. Település- és népiségtörténeti értekezések. 4. szám. Bp. 1940. 182.

⁵² CSÁNKI: i. m. I. 467.; MAKSAI: i. m. 182.

zott.⁵³ A kutatók többsége egyetért abban, hogy az oklevél Scequed⁴⁵ elnevezésű helysége a mai Szegeddel azonos, így Györffy György,⁵⁵ s az ő nyomán Bálint Sándor,⁵⁶ aki feltételezi, hogy a középkori Szeged kereskedelmi életében a johanniták nagy szerepet játszottak.⁵⁷ A nyelvész Mikos József azonban, aki az 1193. évi oklevélben felsorolt birtokok azonosítását végezte el, nem foglalt határozottan állást a Szegeddel való megfelelés kérdésében. Felveti a Scequed név Széked olvasatának lehetőségét is.⁵⁸ Érszegi Géza pedig, aki Tolna megye történetének olvasókönyvében nemrég közölte a szóban forgó oklevél bizonyos részeit magyar fordításban, már egyértelműen a Scequed—Széked variációt tartja elfogadhatónak.⁵⁹ Maguk a következőképpen látjuk ezt a kérdést. Igaz ugyan, hogy Szeged neve csak ebben az egyetlen esetben bukkan fel a Scequed alakban, de az egyediségre magyarázatot adhat az a körülmény, hogy az oklevél szövege igen feltűnő és következetes francia hatásra valló sajtáságokat mutat.⁶⁰ Az *sc* betűkapcsolatnak *sz* hanggal való megfelelése vitathatatlanul látszik⁶¹ akár a Szeged, akár a Széked olvasatot vesszük. A *qu* betűkapcsolat *g* hanggal való olvasata megerősítést nyerhet ugyanezen 1193. évi oklevél Sequest alakjában, amely bizonyosan a Somogy megyei Segesdet jelöli.⁶² Ugyancsak megerősíti Scequed-nek a mai Szegeddel való azonosítását az a körülmény, hogy az 1193. évi oklevél víz mellé helyezi Scequedet, mivel révről tesz említést (*cum eodem portu*).⁶³ A középkori Magyarországon két Szeged nevű települést tudunk biztosan lokalizálni.⁶⁴ Az egyik Csongrád megyében feküdt (a mai Szeged), a másik pedig Borsod megyében (a mai Sajószöged). Az utóbbi Árpád-kori létéről mindössze egy 1327-ben kelt oklevél áll rendelkezésünkre.⁶⁵ Azonban sem ez, sem más jel nem mutat Sajószöged egykori királynéi birtok létére, illetve a johanniták itteni megtelepedésére. A fentiek alapján maguk úgy véljük, hogy az 1193. évi oklevélben szereplő Scequed a Csongrád megyei Szegeddel azonos. Az egykori királynéi, majd johannita birtok további történetét egy 1355-ből származó diploma segítségével követhetjük nyomon. Maga az oklevél már régóta ismert a kutatók előtt, de úgy gondoljuk, néhány vonatkozásban nem pontosan értelmezték azt. A Bács megyei tisztikar jelentéséből megtudjuk, hogy egy nemes, Szucsági Dénes fia: István, valamint az alszegedi (*hospites de inferiori Zegedino*)

⁵³ JAKUBOVICH EMIL—PAIS DEZSŐ: Ó-magyar olvasókönyv. Pécs 1926. 42—61.

⁵⁴ Uo. 54, 59.

⁵⁵ GYÖRFFY: i. m. 900—901.

⁵⁶ BÁLINT SÁNDOR: Szeged reneszánsz kori műveltsége. Bp. 1975. 2.

⁵⁷ A johanniták szegedi működését már Reizner János (REIZNER: i. m. III. 27, 187.) és Cs. Sebestyén Károly (Cs. SEBESTYÉN KÁROLY: Szeged középkori templomai. A Szegedi Városi Múzeum Kiadványai. Szeged 1938. 87—88.) is valószínűnek tartotta, de megfelelő bizonyítékokat egyikük sem tudott felmutatni. Jelenlegi ismereteink szerint a János-lovagoknak ispotálya volt a XV. században a mai Alsóváros területén (GYÖRFFY: i. m. 902.). Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a johanniták Szeged vidékének egy másik pontján is adományhoz jutottak volna. Itt jegyezzük meg, hogy Reiszig Ede, a magyarországi keresztetek tevékenységének kiváló ismerője nem foglalkozott az 1193. évi oklevél általunk vizsgált adatával (REISZIG EDE: A jeruzsálemi Szent János lovagrend Magyarországon. I—II. Bp. 1925—1928.).

⁵⁸ MIKOS JÓZSEF: A fehérvári keresztetek 1193. évi oklevele. Magyar Nyelv. 1935. 152—167, 243—258, 288—309.

⁵⁹ Évszázadokon át. Tolna megye történetének olvasókönyve. 1. (Szerk.: K. BALOGH JÁNOS) Szekszárd 1978. 35—36.

⁶⁰ MIKOS: i. m. 304.

⁶¹ Uo. 305.

⁶² JAKUBOVICH—PAIS: i. m. 55.

⁶³ Uo. 59.

⁶⁴ Klemm Antal (KLEMM ANTAL: Szeged neve. Délvidéki Szemle. 1943. 107—108.) még hét további Szeged nevű települést említ a középkori Magyarországon. Ezek lokalizálása azonban igen bizonytalan.

⁶⁵ GYÖRFFY: i. m. 809.

és az asszonyfalvi polgárok (cives de Azunfolva) között valami miatt per támadt. Szucsági István az említett polgárokat Tharaniai Gergely homo regius és a bácsi káptalan tanúságtevőjének jelenlétében meg akarta idézni maga ellen. Az alszegedi és asszonyfalvi polgárok azonban a kiküldött királyi és káptalani embert, valamint Szucsági István melléjük rendelt Gergely nevű szolgáját „ördögi lélektől vezetve megölték”.⁶⁶ Reizner János az oklevélben szereplő Asszonyfalvát az Asszonyszállása nevű, Szeged közelében fekvő kun puszttal azonosította.⁶⁷ Ezt tévesnek tartjuk, mert a diploma kifejezetten asszonyfalvi polgárokat (cives) említ. Ez esetben Asszonyfalvának jelentékeny településnek kellett lennie, hiszen a cives szóhasználat csak így indokolt. Véleményünk szerint ez az adat a későbbi Felszegedre vonatkozik, hiszen az 1405. évi oklevélből tudjuk, hogy Asszonyfalvát más néven Felszegednek nevezték.⁶⁸ Asszonyfalva—Felszeged pedig jelentős hely lehetett, hiszen a XIV. század elején már vásárát is említik.⁶⁹ Ez az értelmezés megnyugtató magyarázatot szolgáltat arra nézve, hogy az 1355. évi oklevélben az asszonyfalvi polgárok éppen az alszegedi polgárokkal szerepeltek együtt.

A következőkben a vizsgálat alá vont *Azsonfolua alio nomine Felzeged* kifejezés második helynévi tagjával, a Felszeged elnevezéssel foglalkozunk. Nem Szeged nevének eredetét kutatjuk, hiszen ezt a kérdést már számosan tanulmányozták,⁷⁰ hanem a *Fel-* megkülönböztető jelző használatának problematikáját próbáljuk meg tisztázni. Mivel e vonatkozásban az írott forrásoktól nem várhatunk sok segítséget, az analógia módszeréhez kell folyamodnunk. Nagyobb városaink közül egyedül Kassa látszik alkalmasnak ilyen összevetésre, ugyanis a XIII—XIV. századi források gyakran tesznek említést Felkassáról is. Nézzük meg, hogy az elnevezésben jelentkező azonosság fennáll-e a két település — tudniillik Felszeged és Felkassa — fejlődésében is!

Az írott források 1261-ben említik először Felkassát. V. István ifjabb király ekkor adományozta ezt a Kassa város északi részén elterülő földet Samphleben és Obl kassai hospeseknek.⁷¹ Ezt a mezőgazdasági termelésre kiválóan alkalmas földterületet⁷² egészen az említetteknek történt eladományozásig nemesek birtokolták, akik Felkassáért cserebirtokot kaptak a királytól.⁷³ V. István Felkassával kapcsolatos célja egy hospes-település létrehozása lehetett. Ezt bizonyítják azok a kiváltságok, amelyekben a király részesítette az adományozás révén földbirtokossá vált hospeseket, s azok örökösait, akik a privilégiumok szerint census fejében évente csupán fél fertő jó aranyat tartoztak fizetni, s mentesek voltak a katonaállítás kötelezettsége alól. A király a várispán joghatósága alól is kivette őket, s megengedte, hogy szükség esetén panaszaikkal a maguk által választott bíró elé járulhassanak.⁷⁴ Az oklevél részletesen leírja Felkassa határait is, amely földnek Samphleben és Obl részére történt eladományozását IV. László király is megerősítette.⁷⁵ Felkassán mégsem jött létre hospes-település. 1292-ben még mindig terra néven szerepelt, s az ezévből való oklevél

⁶⁶ predicti Thomas et Johannes, Egidius et Petrus diabolico adducti spiritu, cum eorum consociis et complicitibus prefatum Gregorium filium Barnabe, hominem vestrum ... nece miserabili interemissent. NAGY IMRE: Anjou-kori Okmánytár. VI. Bp. 1891. (továbbiakban: AO VI.) 383—385.

⁶⁷ REIZNER: i. m. I. 65.

⁶⁸ Dl. 90 553.

⁶⁹ PETROVICS: i. m. 62.

⁷⁰ Például: VARGA FERENC (i. m. 3—12.); REIZNER JÁNOS (i. m. I. 29—32.); KLEMM ANTAL (i. m. 97—108.); BÁLINT SÁNDOR (A szögedi nemzet. I. 53—54.).

⁷¹ terram, superior Cassa nuncupatam. TUTKÓ JÓZSEF: Szabad királyi Kassa városának történelmi évkönyve. Kassa 1861. 203.

⁷² BRANISLAV VARSÍK: Osídlenije Košickej kotliny I. Bratislava 1964. 159.

⁷³ GYÖRFFY: i. m. 105.; WICK BÉLA: Kassa története és műemlékei. Kassa 1941. 18.

⁷⁴ coram iudice eorum, quem eligerint. TUTKÓ: i. m. 203—204.

⁷⁵ Uo. 204—205.

azt is elmondja, hogy a kassai plébános hívei művelték Lebenye és Gerbec mellett Felkassa földjét is.⁷⁶ Egy 1364-ből származó okiratból azt is megtudjuk, hogy sem Samphleben, sem Obl nem költözött ki Felkassára, hanem továbbra is Kassa városában élt.⁷⁷ Felkassát az említett hospesek utódai és Kassa polgárai 1347-től közösen birtokolták, s elsősorban mezőgazdasági termelés céljaira hasznosították.⁷⁸ Az 1364-es oklevél szerint szőlőket telepítettek ide, s nem kis szerepe lehetett az itt található erdőknek sem. Ugyancsak ebből az 1364-ben kelt oklevélből szerzünk tudomást arról, hogy Felkassa birtoklása miatt hosszas pereskedés folyt a kassai polgárok és Bodislaus mester között,⁷⁹ aki valószínűleg I. Lajostól kapta meg a Kassáról a Szepességbe vezető utat ellenőrző szakályai várat.⁸⁰ Bodislaus mester úgy értelmezte, hogy a szakályai erősség megszerzésével jogot formálhat a vár alatt fekvő Felkassára. Ezt bizonyítja, hogy a Felkassán levő erdőket irtatni kezdte, s jobbágyok letelepítésével falut alapított itt. Ezt a kassai polgárok igen sérelmesnek találták, s pert indítottak Bodislaus mester ellen. Az ügyben Bebek István országbíró, miután meggyőződött a kassaiak igazáról, az ő javukra döntött. Az ítélet a polgárokat továbbra is megerősítette Felkassa birtoklásában.⁸¹ A XIV—XV. századból — mivel idáig követtük Felkassa fejlődését — más forrás nem áll rendelkezésünkre.

A fentieket összegezve arra a következtetésre juthatunk, hogy Felkassa korántsem foglalt el olyan előkelő helyet a település-hierarchiában, mint Felszeged. Az V. István tervében szereplő kiváltságolt hospes-település helyett csak egy jóval később, a XIV. században létrehozott irtásfaluról beszélhetünk, amely Bodislaus mesternek a kassai polgárok érdekeit sértő erőszakos fellépése következtében alakult ki. Felkassa területén, amely a *Fel-* megkülönböztető jelzőt a Kassa városához viszonyított északi és magasabb fekvése miatt kapta, elsősorban mezőgazdasági termelés folyt: szőlőművelés és erdőgazdálkodás. Felkassa és Felszeged fejlődésüket tekintve különböző utat jártak. Annyi hasonlóság azonban mégis felfedezhető köztük, hogy Felszeged ugyanúgy, mint Felkassa, földrajzi helyzete, a szegedi vár és a körülötte kialakult központi településmaghoz viszonyított északi fekvése miatt kapta a *Fel-* megkülönböztető jelzőt.

Több ágú vizsgálódásaink eredményeit a következőképpen összegezhetjük. Felszeged (a mai Felsőváros) fejlődésének alapja egy Asszonyfalva nevű település volt, amely valamikor a XII. század során alakulhatott ki, korábban, mint a -falva utótaggal képzett helységek nagy része. Ezek a települések zömmel a XIII—XIV. században indultak fejlődésnek, de korábbi, XI—XII. századi előfordulásukat nem szabad mereven elutasítani.⁸² A vizsgált Asszonyfalva királynéi birtok volt, s a XII. század második felében a johanniták kezére került. A kedvező földrajzi körülmények között hamarosan fejlődésnek indult, s a XIV. század elején már mint vásáros hely szerepel a forrásanyagban. Néhány polgárát is ismerjük ebből az időszakból: Ivánka fiait: Jánost és Tamást.⁸³ Közben az eredeti Asszonyfalva elnevezés mellett feltűnt a település jelölésére a Felszeged elnevezés is, először a Felső-vásár formában. Az Asszonyfalva név bizonyosan a XIV. század elejéig lehetett uralkodó, majd az ettől az idő-

⁷⁶ *quas parochiani ipsius plebani colunt.* Uo. 206.

⁷⁷ Uo. 216.

⁷⁸ Uo. 216—217.; Wick: i. m. 32—33.

⁷⁹ Tutkó: i. m. 212—220.

⁸⁰ FÜGEDI ERIK: Vár és társadalom a 13—14. századi Magyarországon. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 82. 1977. 194. A szerző adattárában nem tesz említést Bodislaus mesterről, aki az oklevél tanúsága szerint a Bebekék előtt kaphatta meg a királytól a szakályai várat.

⁸¹ Tutkó: i. m. 215—220.

⁸² KRISTÓ: i. m. 94.

⁸³ AO VI. 383—385.

szaktól a XV. század kezdetéig terjedő periódusban felváltva szerepelhetett az Aszszonyfalva és a Felszeged elnevezés, míg a XV. század elejétől a Felszeged név vált kizárólagossá. Az *Azzonfolua alio nomine Felzeged* alternatív nevű település az említett lehetőségek közül az elsőnek, az úgynevezett névváltó településeknek a fejlődését járta. A fent vázolt feltevés beigazolódása megadná a lehetőséget arra, hogy korai időszakról kezdődően, hosszú történelmi perióduson keresztül vizsgálhassuk a királynéi birtokból kiváltságos város szintjéig eljutott Felszeged történetét. Ennek elvégzése későbbi kutatások feladata.

István Petrovics

AZZONFOLUA ALIO NOMINE FELZEGED

L'essai examine un diplôme daté de 1405 qui jusqu'à présent n'était pas suffisamment mis à l'étude dans les recherches concernant l'histoire de Szeged. Examinant le nom de lieu Azzonfolua alio nomine Felzeged figurant dans le diplôme, l'auteur essaie de démontrer que le base du développement de Felszeged d'autrefois — connue sous le nom de Felsőváros, quartier de Szeged dans nos jours — avait été la colonie nommée Asszonyfalva. Asszonyfalva créée au cours du XIIe siècle avait été manse de reine. Dans la deuxième moitié du siècle elle est tombée dans les mains des johannites. L'agglomération a pris son essor dans les conditions géographiques favorables à son développement. Au commencement du XIVe siècle on l'appelle site forain dans les sources. Pendant ce temps on emploie non seulement la dénomination Asszonyfalva mais l'appellation originale Felszeged aussi. La dénomination Asszonyfalva dominait très certainement jusqu'au début du XIVe siècle, et jusqu'au commencement du XVe siècle on employait Asszonyfalva et Felszeged alternativement. Du début du XVe siècle la nomination Felszeged est devenue dominante. Azzonfolua alio nomine Felzeged de nomination alternative est le type caractéristique des colonies qui pendant leurs développements ont changé de nom.

Иштван Петрович

AZZONFOLUA ALIO NOMINE FELZEGED

Работа основана на грамоте 1405 г., которая ещё не в достаточной мере использована исследователями. Автор подвергает анализу название Azzonfolua alio nomine Felzeged этой грамоты, и хочет доказать, что основой развития бывшего поселения Felszeged — сегодняшнего квартала Сегеда Felsőváros — является село с названием Asszonyfalva. Возникшее в течение XII в. поселение Asszonyfalva было владением венгерских королей, а во второй половине этого же века оно попало к иоаннитам. Благодаря выгодному географическому положению поселение продолжает развиваться высокими темпами, и в источниках начала XIV в. оно уже называется местом ярмарок. Параллельно первоначальному названию Asszonyfalva появляется и наименование Felszeged. Первоначальное название Asszonyfalva, по всей вероятности, преобладало до начала XIV в., но в следующем столетии уже оба названия существовали, а с начала XV в. Felszeged стало исключительным. Поселение с альтернативными названиями Azzonfolua alio nomine Felzeged развивалось по образцу поселений, имеющих двойное наименование.